

BRANIMIR GLAVIČIĆ

HRVATSKI LATINISTI-HUMANISTI NA RAZMEĐU XV/XVI. STOLJEĆA

Branimir Glavičić
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Splitu
YU, 57000 Zadar

UDK:886.2.09+873.09
Izvorni znanstveni rad
Ur.:1990-04-05

U uvodnom dijelu autor opisuje opće prilike u Hrvatskoj i Evropi i okolnosti koje su uvjetovale pojavu latinista-humanista na hrvatskom tlu, npr. dolazak talijanskih pedagoga u naše krajeve, odlazak naših mladića u talijanske sveučilišne gradove, naše solidne gradske i kaptolske škole.

Obrađujući naše humanističke centre: Dubrovnik, Kotor, Hvar, Korčulu, Zadar i naše humanističke centre u dijaspori, autor je najviše pozornosti posvetio Zadru, koji je bio jedno od najranijih i najpoznatijih okupljališta čuvenih humanista.

Nakon pregleda humanističkih centara slijedi razrada književnih rodova i vrsta koje su zastupljene kod naših humanista.

U zaključku istaknuto je da je hrvatska latinska humanistička književnost po jeziku i većem dijelu tematike internacionalna, ali je osobito u razdoblju između krbavske i mohačke bitke obilježena i snažnom nacionalnom svijesću.

Opće prilike. Hrvatski humanizam jedan je od najranijih i najdugovječnijih u cijeloj Evropi: traje gotovo dva stoljeća, od prvih decenija petnaestoga do početka sedamnaestoga, pa se u doba koje nas ovdje zanima nalazi već na pola svoga životnoga puta, u fazi punine i zrelosti velikog broja književnih oblika. Usporedbe radi spomenimo da se humanizam u Njemačkoj, naprimjer, Portugalu i Španjolskoj javlja tek krajem 15. stoljeća, a u Engleskoj i Škotskoj još kasnije, negdje sredinom 16. stoljeća. Tolika prednost, kad je riječ o postanku, u odnosu i na neke druge zemlje osim spomenutih da se objasni dobrim dijelom ne samo blizinom njegova izvorišta – Italije nego i činjenicom da su s Apeninskim poluotokom naši priobalni krajevi, gdje je humanizam pustio najdublje korijenje, bili od davnine višestruko i kontinuirano povezani, napose od 1409. naovamo, kad je Dalmacija potpala pod vlast Venecije. Međutim, uz rani dolazak

pojedinih istaknutijih talijanskih humanista pedagoga koji su se rado odazivali na pozive što su im upućivani od uprava naših primorskih komuna te uz rani odlazak mnogih naših talentiranih mladića na studij u talijanske sveučilišne gradove Padovu, Bolognu i dr. te njihov povratak po školovanju i predani duhovni rad u domovini – na brz prihvrat humanizma u nas djelovali su i neki povoljni domaći preduvjeti, napose dug kontinuitet solidnih gradskih i kaptolskih škola u kojima su se rano uz vjersku nastavu predavala i **studia humaniora**. Zahvaljujući tonu latinski je, koji je bio glavnim jezičnim medijem u kulturnom i javnom životu i za humanizma, sve potpunije usvajao norme klasičkoga latinizma pa njegov prijelaz u aktualnom trenutku iz srednjovjekovnoga u humanistički nije bio iznenađan, nego postepen, prirodan i uvelike neovisan o importu.

Nažalost, svi drugi uvjeti prijeko potrebni za bujniji i slobodoumniji razvoj toga svjetovnog i svjetskog pokreta, nužni za brži i korjenitiji preobražaj dotadašnjeg svjetonazora, nisu u nas bili ni izdaleka tako povoljni kao netom spomenuti, iz više razloga, napose zbog skučenih i sve nesigurnijih domaćih prilika. Kao što je poznato, neolatinitet općenito, kao nadgradnja koja se nije stjecala u kući nego tek sistematskim školovanjem, nigdje, pa tako ni u doba humanizma, ne pokriva cio nacionalni teritorij, jer je po svojoj prirodi, već kao izraz komunikacije obrazovanih slojeva, usmjeren na urbane sredine, koje su pružale izdašnije mogućnosti za razvoj zahtjevnijih intelektualnih djelatnosti. Međutim, zbog sve učestalijih provala Turaka u naše krajeve velik je dio unutrašnjosti doskora pretvoren u stalno ratište, temeljito opustošen ili okupiran, pa je humanizam, koliko ga je bilo, a bilo ga je, kako se pokazalo, u začecima i u Bosni, ubrzo ugušen, a latinizam zadugo uništen. Ostao je slobodan, ali stalno ugrožen, samo uzak obalni pojas, otoci i neki dijelovi sjeverozapadne Hrvatske. Tu su se s toga i razvili svi naši važniji humanistički centri, podosta nejednaka intenziteta i prosperiteta.

Nadalje, nepostojanje viših škola i sveučilišta, nepostojanje renesansnih vladarskih dvorova, gdje su suvremeni intelektualci najbolje mogli doći do izražaja i gdje su njihove usluge bile najtraženije, bili su vrlo često razlogom što su mnogi naši istaknuti humanisti napuštali svoj rodni kraj i odlazili širom u svijet (u Ugarsku, Italiju, Njemačku, Francusku, Poljsku i drugamo), gdje su neki ostajali i doživotno, dajući znatan doprinos izgradnji napredne evropske misli i humanizma općenito u dotičnim zemljama. Rezultat svega bio je taj da je Hrvatska u to doba imala relativno najbrojniju emigraciju intelektualaca, od kojih ipak većina nije prekidala veze s domovinom, dokazujući svoju pripadnost Hrvatskoj upravo svojim radom kad su joj bili najpotrebniji, o čemu će još posebno biti govora. Iz toga razloga smatramo ih danas – u prošlosti smo, moramo reći, bili mnogo nemarniji, što su tuđinci obilno koristili – punopravnim dijelom hrvatskoga nacionalnog bića i Hrvatske, a ne samo univerzalne evropske latinističke književnosti.

Humanistički centri. Od jačih humanističkih centara u domovini prvenstvo, što se tiče postanka, pripada Zadru, gdje se začeci humanizma manifestiraju već na prijelazu 14/15. stoljeća u djelatnostima karakterističnim općenito za ranu fazu, kao što je sakupljanje antičkih natpisa i prepisivanje klasičkih kodeksa, što se ovdje veže uz ime Jurja Benje (umro 1447). Okupljalište humanista bilo je u prvo vrijeme u samostanu sv. Krševana za opata Petra Kršave, kamo zalazi i latinski notar i prvi hrvatski pjesnik Zadra Jerolim Vidulić, a poslije zadarska rezidencija ninskoga biskupa Jurja Divnića, koji je i sam bio latinski pjesnik. Međutim, krupnija zadarska imena djeluju izvan Zadra, filozof i govornik Nikola Zadrani i astronom Friderik Grisogono, obojica u Italiji, dok u Zadru dugo službuju i stvaraju Mlečanin Maffeo Valaresso, nadbiskup, i Palladio Fosco, glasoviti humanist kod koga je u Italiji studirao i naš Šibenčanin Ivan Polikarp Severitan i mnogi drugi; Valaresso, pisac opsežne korespondencije s uglednim ljudima Dalmacije i Italije, Palladio, autor putopisa »De situ orae Illyricae«. Humanizam je u Zadru dosegao vrhunac već krajem 15. stoljeća. Našemu vremenu od istaknutijih stvaralaca u latinskom pripada samo biskup modruški Šimun Kožičić Benja svojim dvama protuturskim govo-

rima, jer je u Zadru u 16. stoljeću latinizam u književnosti prepustio svoje mjesto hrvatskom jeziku (Zoranić, Baraković i dr.).

Podosta drugačiju sliku pruža razvoj humanizma i sudbina neolatiniteta u Dubrovniku. Njegovi se počeci javljaju kasnije negoli u Zadru, negdje sredinom 15. stoljeća, a vežu se uz ime pjesnika Vuka Bobaljevića, od koga nam se ništa nije sačuvalo, a tako ni od Petra Menčetića, za koga samo znamo da je postigao naslov **poeta laureatus** i bio, možda, učenik glasovitoga talijanskog humanista Pomponija Leta. Malo se sačuvalo i od književnog rada Ivana Gučetića, koji je po svjedočanstvu Ilije Crijevića bio cijenjen kao latinski pjesnik. Međutim, zahvaljujući ekonomskom prosperitetu i osiguranoj samostalnosti države-grada, humanizam u Dubrovniku doživljava krajem 15. i u prvim decenijama 16. stoljeća snažan procvat i doseže svoj vrhunac u cijelom nizu istaknutih literata. Ilija Crijević, učenik Tidea Acciarinia i Pomponija Leta, naš je najveći lirski latinski pjesnik u domovini, a uz Panonca Ivana Česmičkog svojim je ljubavnim pjesmama i najsvjetovnijim te čini oštar kontrast Jakovu Buniću, također velikom talentu, ali religioznom pjesniku, po ocjeni stranih stručnjaka jednom od najvećih kršćanskih pjesnika renesanse. Bunić i Marulić, s jedne strane, a s druge Česmički i Ilija Crijević predstavljaju dva idejna pola naše humanističke književnosti koja se razvijala, ovisno o jačini domaćih ili stranih utjecaja, na crti između tradicionalne duhovnosti i okrenutosti svjetovnim preokupacijama najrazvijenijih sredina Zapada. Kao lirski pjesnik bio je u to doba na glasu i Karlo Pucić, autor male zbirke ljubavnih pjesama. Suvremenik je spomenutih, no manji talenat, vrlo plodan i raznovrstan, i lirski i epski pjesnik Damjan Benešić. Od prozaista istom krugu pripadaju filozof Juraj Dragišić i briljantan stilist, historičar Ludovik Crijević. Za Dubrovnik je u odnosu na sve naše humanističke centre karakteristično to da latinizam u književnosti traje nasmanjenim intenzitetom sve do 19. stoljeća dajući što dalje sve veći broj krupnih imena evropskog formata, kao što su pjesnici i prevodioci Rajmund Kunić i Brno Džamanjić, fizičar Ruđer Bošković, filozof Benedikt Stay i satiričar Džono Rastić.

Najkrupnije je ime šibenskoga humanističkog kruga Juraj Šižgorić, koji je djelovao od sredine do kraja 15. stoljeća. Istakao se kao pjesnik, a pisao je i prozu i prevodio narodne poslovice na latinski. I prije njega, kako sam spominje, bio je u Šibeniku kulturni i književni život razvijen, ali od svih tih djelatnika, Šižgorićevih prethodnika, nije se ništa sačuvalo niti nam je itko i po imenu poznat. U doba koje nas ovdje zanima djelovao je u Šibeniku, no ipak pretežno u Italiji, Ivan Polikarp Severitan, plodan i raznovrstan pisac: filozof, teolog, filolog, pjesnik, **poeta laureatus**. Šesnaestom stoljeću pripadaju Vrančići, Antun, Mihovil i Faust; prvi, nadbiskup ostrogonski, primas ugarski, kardinal, istaknuti diplomat, prozaist i pjesnik, istraživač i znanstvenik; drugi, Mihovil, pisac hrvatskih i latinskih pjesama, a Faust, inventivni pronalazač u tehnicima (»Machinae novae«), filozof i leksikograf (autor glasovitoga petojezičnog rječnika). No svi su oni najvećim dijelom djelovali izvan rodnoga grada.

Snažna ali kratka humanistička djelatnost odvijala se u Splitu potkraj 15. i u prvim decenijama 16. stoljeća. Glavno je ime kruga, koje mu daje i osnovni ton, Marko Marulić, naš najistaknutiji humanist konzervativne orijentacije, moralno-teološki pisac svjetskoga glasa te slavni religiozni hrvatski i latinski pjesnik (»Judita« i Davidijada«). Ostali su članovi kruga: Franjo Božićević Natalis, Nikola i Antun Alberti, Franjo i Jerolim Martinčić, Kristofor i Jeronim Papalić, Kristofor i Toma Niger i dr. Za splitski je krug karakteristično to da su mu članovi najvećim dijelom djelovali u domovini, ali se nakon Marulićeve smrti humanizam u Splitu ugasio.

U Trogiru 15. stoljeća djeluje nekoliko istaknutih talijanskih nastavnika humanista, među kojima i već spomenuti Palladio Fosco. Od domaćih ljudi prvo se susrećemo s imenima Ivana i Šimuna Sobote (sredinom 15. stoljeća), od kojih se prvi dopisivao sa zadarskim nadbiskupom M. Valaressom. Nešto kasnije ističe se nekoliko članova obitelji Čipiko: Petar, sakupljač natpisa, njegov sin Koriolan, historičar i sudionik u ratovima Venecije protiv Turaka, te njegov sin

Ludovik, latinski pjesnik, od koga nam se sačuvala samo jedna pjesma. Istom stoljeću pripada Matej Andreis, pjesnik izgubljenih elegija, od koga nam se također sačuvala samo jedna pjesma, svadbena pjesma u čast Vladislava II Jagelovića. Međutim, najistaknutije ime trogirskog humanizma, Fran Trankvil Andreis, pripada svojim radom u cijelosti 16. stoljeću. Bio je dulje vrijeme diplomat u službi raznih dvorova (francuskog, ugarsko-hrvatskog, habsburškog). Pisao je pjesme, ali pretežno prozu: filozofske traktate u obliku dijaloga, rasprave o govorništvu i govore.

I u kotorskoj je gradskoj školi službovalo nekoliko talijanskih humanista. Od domaćih se u 15. stoljeću ističu filozof Nikola Modruški, biskup modruški, koji je neko vrijeme boravio na dvoru Matije Korvina i družio se s glasovitim Ivanom Vitezom od Sredne. Nešto je mlađi od Modruškoga Bernard Pima, učenik Pomponija Leta, latinski pjesnik **poeta laureatus**. Humanizam u Kotoru dostiže svoj vrhunac, ali i kraj, u 16. stoljeću. Najistaknutija su imena pjesnici Ludovik Pasković i Ivan Bolica. Uz njih se susreće i nekoliko članova obitelji Bizanti (Trifun, Luko i Marijan) i obitelji Buća (Vinko i Frano), također latinski pjesnici.

No dok su u svim navedenim sredinama domaći i strani humanisti djelovali zajedno unutar istoga kruga, u Istri se Romani i Slaveni okupljaju uglavnom zasebno: Romani u Kopru i Piranu, Hrvati u Labinu. Iz Kopra je jedan od najistaknutijih ranih humanista uopće, Petar Pavao Vergerije Stariji (1400-1444). Iz Labina pak potječu naši humanisti istaknuti protestanti Matija Grbić, Baldo Lupetina i, najslavniji, Matija Vlačić.

Od otoka u razdoblju humanizma prvenstvo pripada Hvaru. Tu se početkom 16. stoljeća ističu u književnosti dva brata Pribojevića, Jeronim i Vinko, prvi teolog, čiji je rad još slabo istražen, a drugi govornik i historičar, autor glasovita rodoljubnog djela »De origine successibusque Slavorum«. No latinizam je na Hvaru bio kratka vijeka, a umjesto njega razvila se uskoro bogata književnost na hrvatskom jeziku (Hektorović, Lucić i dr.).

Razmeđu 15/16. stoljeća pripada i Korčulanin Jakov Baničević, diplomat pri mnogim europskim dvorovima i vrhunski epistolograf.

Međutim, na sjevernim je otocima, Krku, Cresu, Rabu i Pagu, humanizam bio slabije razvijen, čemu uzrok, kako se uzima, leži u snažnoj, latinizmu oponentskoj glagoljaškoj tradiciji, koja je najjače bila ukorijenjena upravo u toj regiji. Humanisti, koliko ih je bilo, rodnom odatle, djelovali su pretežno u drugim sredinama, kao naprimjer ugledan filozof i polihistor iz 16. stoljeća Crešanin Franjo Petrić u Italiji.

U sjevernoj su Hrvatskoj, napose u Zagrebu, postojali u početku solidni preduvjeti za prihvat i razvoj humanističkih djelatnosti: dobra se obrazovanost stjecala u brojnim školama, samostanskim, kaptolskim i gradskim. Također se već od 13. stoljeća uobičajilo odlaziti na studij u Italiju, Austriju, pa čak u Francusku, a po povratku su naši ljudi preuzimali visoke crkvene i javne funkcije. U Zagrebu je već postojala i bogata metropolitanska biblioteka. No okolnosti su se u osvjet humanizma iz osnove izmijenile. To je uzrokovala, s jedne strane, slaba zaštićenost od mogućih turskih provala, a s druge uspostavljanje jakoga i privlačnog humanističkog centra u sigurnoj unutrašnjosti, na dvoru u Budimu, kamo se stjecao velik broj talenata iz raznih krajeva naše domovine, ne samo iz sjeverne Hrvatske. Stoga se humanizam i u Zagrebu počeo razvijati tek od sredine 16. stoljeća, a karakteristika mu je aktivnost u službi protureformacije. Glava je kruga biskup i ban Juraj Drašković, školovan u Italiji, Poljskoj i Austriji, pisac latinskih govora i filozofskih traktata.

Humanistički se rad na dvoru u Budimu začeo dolaskom spomenutoga Petra Pavla Vergerija, a prve su njegove pojave vezane uz ime Ivana Viteza od Sredne (1400-1472), odgojitelja kralja Matije Korvina, ostrogonskog nadbiskupa i primasa Ugarske. Osnovao je sveučilište i akademiju znanosti u Požunu i biblioteku u Budimu, a bavio se i književnim radom; pisao govore i poslanice. No najveće je književno ime Korvinova kruga naš Ivan Česmički, po općem sudu

najbolji latinski pjesnik svoga vremena izvan Italije; pisao je epigrame, panegirike, elegije. Nakon Korvinove smrti (1490) krug se postupno ugasio, a humanistička se djelatnost prenijela za neko vrijeme na dvor Ivana Zapolje, na kojem je također djelovao niz istaknutih humanista iz cijele zemlje: Trankvil Andreis, Antun Vrančić, Ivan Stalić, Juraj Utišenić i dr. – govornici, epistolografi, diplomati.

Sredini i još više drugoj polovici 16. stoljeća pripada rad nekolicine vrhunskih naših stvaračaca protestanata ili bliskih protestantizmu, koji su svi bili prisiljeni živjeti u emigraciji, u sigurnosti od progona protureformacije. Među ostalima to su napose dva Istranina, Matija Grbić i osnivač filozofsko-teološke radikalne struje tzv. flacijanizma Matija Vlačić, Zagorac Andrija Dudić, Zagrepčanin Pavao Skalić i, već na samom kraju humanizma, Rabljanin Markantun Dominis.

Knjizevnost. Već iz ovoga sumarnog pregleda najznatnijih humanističkih centara moglo se, vjerujem, dovoljno razabrati da je hrvatska latinistička književnost u doba humanizma – računajući onu u domovini zajedno s onom u dijaspori – vrlo opsežna i raznovrsna. U njoj su u većoj ili manjoj mjeri zastupljeni, i to znatnim estetskim dostignućima, svi rodovi i vrste, aktualni u onodobnoj Evropi, koji su preuzeti iz grčko-rimske starine.

U poeziji je izuzetno omiljen bio ep, i to religiozni, biblijski, koji je upravo u pjesnika s razmeđa 15. i 16. stoljeća dosegao u nas vrhunac. Najbolja ostvarenja predstavljaju alegorijski spjevovi »Otmica Kerbera« Dubrovčanina Jakova Bunića i »Davidijada« Marka Marulića. Najopsežnije su pak dvije kristijade, »De vita et gestis Christi« već spomenutoga Bunića i »De morte Christi« Damjana Benešića. Ovamo valja pribrojiti i »Solimaidu« Šibenčanina Ivana Polikarpa Severitana, spjev manjega opsega i skromnijega umjetničkog dometa. Znatni su uspjesi postignuti u epici i u kasnijim stoljećima, ali ne više u religioznom, nego u filozofskom i prirodnoznanstvenom epu, kojih su u nas najsajjniji predstavnici Ruder Bošković i njegov sugrađanin Benedikt Stay.

Razvijena je već bila i lirika, i to religiozna, moralistička, kakva je osobito Marulićeva, ali i ljubavna, vrlo slobodnih sadržaja, Ivana Česmičkog i Ilije Crijevića ili pak »platoniska«, kojoj je skloniji Dubrovčanin Karlo Pucić.

Elegija je jedna od trajnih humanističkih i uopće neolatinističkih vrsta. Raznolike je, kao i u antici, tematike, i mnogi su se pjesnici u njoj okušali. Ljubavnom se elegijom u našem razdoblju proslavio Ilija Crijević, a rodoljubnom, u prethodnom stoljeću, Juraj Šizgorić.

I pjesnička je poslanica rano i obilno zastupljena, pa je nalazimo gotovo u svih i ranijih i kasnijih pjesnika.

Epigram je pak jedna od onih vrsta u kojoj su naši latinisti ostvarili najveće uspjehe, a najvrednije je postigao već jedan od najranijih naših humanista Ivan Česmički, oduševljeni sljedbenik Marcijala.

Uz pjesničku je poslanicu vjerojatno najkarakterističniji za poeziju humanizma, u nas i drugdje, upravo panegirik, rezultat klijentskih obaveza pjesnika spram svojih moćnih pokrovitelja. Među mnogim stvaraocima valja ponovo istaknuti Ivana Česmičkog, napose njegov panegirik učitelju Guarinu, te »Feretreidu« Ivana Polikarpa Severitana, koja je ispjevana u obliku omanjeg epa.

Satira je još u začetku. Među rijetkima koji se njom bave u našem razdoblju ističe se, bar brojem pjesama, Dubrovčanin Damjan Benešić. No najviši domet kao naslijeđena antička vrsta horacijevskoga tipa doživjet će satira gotovo na samom kraju našega neolatiniteta, u djelu Dubrovčanina Džona Rastića s početka 19. stoljeća.

Interesantno je, međutim, napomenuti da je jedna od proslavljenih antičkih i veoma omiljenih novovjekih vrsta – pastorala (riječ je o latinskoj eklogi) – bila u nas općenito slabije za-

stupljena, a u pjesnika našega razdoblja nalazimo je tek u djelu upravo spomenutoga Damjana Benešića.

Također je jedan cio književni rod, drama, bio u cijelom novovjekom latinitetu slabo razvijen – široj je publici u novim prilikama latinski i u gledalištu ostao stran – pa tako ni u nas nema u tom razdoblju znatnijih ostvarenja, i sve se u stvari svodi na neke kasnije igrokaze za školske potrebe.

Što se tiče proze, religiozno-moralistička književnost iz pera Marka Marulića dostiže najveći domet u nizu svjetski priznatih djela, među kojima »De institutione bene beateque vivendi« predstavlja ujedno i prvi hrvatski bestseller.

U filozofiji, pisanoj biranim jezikom i stilom, što i jest glavni razlog zašto takva djela ubrajamo u onodobnu književnost, djeluje niz istaknutih stvaralaca poput Jurja Dragišića, Nikole Modruškoga, Trankvila Andreisa, i nadasve, već spomenutoga Crešanina Franje Petrića.

Ovamo pripadaju i politološka djela među kojima se u našem razdoblju ističe »Monoregia« Ivana Polikarpa Severitana, traktat na temu o suvremenom vladaru, skromniji pandan Machiavellievu »Il principe«.

Historiografija je također već dala nekoliko istaknutih imena: Trogiranina Koriolana Čipika, Hvaranina Vinka Pribojevića i jednoga od najboljih stilista Dubrovčanina Ludovika Crijevića.

Kao i pjesnička poslanica tako i prozna epistolografija ima već rano veći broj zapaženih predstavnika. Iz našeg razdoblja valja na prvom mjestu spomenuti Antuna Vrančića i Jakova Baničevića, a iz prethodnoga Zadranina Valaressa te Ivana Viteza od Sredne.

Razvija se i književna biografija: Franjo Božićević Natalis piše kičeno Marulićev, a Antun Vrančić životopis Petra Berislavića.

Povijesno-geografsku prozu zastupa Ivan Šižgorić djelom »De situ Illyrici«, a putopisno-geografsku njeguju Antun Vrančić i Bartol Đurđević opisujući balkanski Jugoistok i maloazijsku Tursku.

Začecima leksikografije u nas pripada »Lexicon« Ilije Crijevića te zbirka citata »Multa et varia« Marka Marulića. No vrhunac u našoj leksikografiji humanističkog razdoblja predstavlja petojezični rječnik Fausta Vrančića s kraja 16. stoljeća.

I da zaključim! Po jeziku i velikim dijelom po tematici internacionalna, hrvatska je latiniistička književnost, napose ovoga razdoblja koje nas ovdje zanima (između krbavske i mohačke bitke), obilježena i jednom izrazitijom specifičnošću: snažnom nacionalnom svijesti velikog broja stvaralaca, koja se manifestirala na razne načine izraženim rodoljubljem, a najbolje u zdušnom angažmanu oko protuturskih akcija, u brojnim govorima, istupima, napisima i apelima raznim evropskim forumima i dvorovima za hitnu i efikasnu pomoć Hrvatskoj protiv nadmoćnijeg neprijatelja. Teško je naći iole znatnijeg i utjecajnijeg našeg humanista-latinista koji nije u većoj ili manjoj mjeri bio zaokupljen protuturskom djelatnošću u okviru i izvan svojih književnih opredjeljenja. Ilustracije radi spomenimo za ovu priliku samo neke. To su već najraniji elegičari Ivan Česmički i Juraj Šižgorić, historičari Koriolan Čipiko i Ludovik Crijević, filozofi Nikola Modruški i Trankvil Andreis, biograf Petra Berislavića Antun Vrančić, diplomati Feliks Petančić i Juraj Utišenić te niz ostalih pojedinaca poput Splitsanina Božićevića Natalisa, Dubrovčanina Damjana Benešića, Kotoranina Ludovika Paskovića. Tu je i otac hrvatske književnosti Marko Marulić s brojnim takvim istupima u svojim i hrvatskim i latinskim djelima, a najdirektnije u posebno tiskanoj poslanici papi Hadrijanu VI. Osobno su se i živom riječju založili za Hrvatsku i s tom svrhom putovali u inozemstvo mnogi izvrsni govornici, svjetovni i crkveni dostojanstvenici: knezovi Bernardin, Vuk i Krsto Frankopan, Stjepan Posedarski, biskupi, splitski Toma Niger, ninski Juraj Divnić, trogirski Frano Marcello, a nadasve modruški Šimun Kožićić Benja, čija dva govora u Rimu na koncilu (1513) i pred papom Leonom X (1516) pred-

stavljaju vrhunac u tome žanru i uskoro će – čast mi je izvijestiti ovaj skup – biti objavljeni u novom, dvojezičnom izdanju. Imajući dakle u vidu požrtvovnost i uloženi trud svih spomenutih i još mnogih drugih zbog kratkoće vremena nespomenutih, bez obzira na slab odaziv Evrope i minimalnu stvarnu korist od tolikih apela, sjećajući se danas svih naših junaka koji su se bilo mačem bilo perom borili za slobodu svoje domovine, mi im svima zajedno izričemo ovim našim znanstvenim skupom našu dužnu i trajnu zahvalnost.

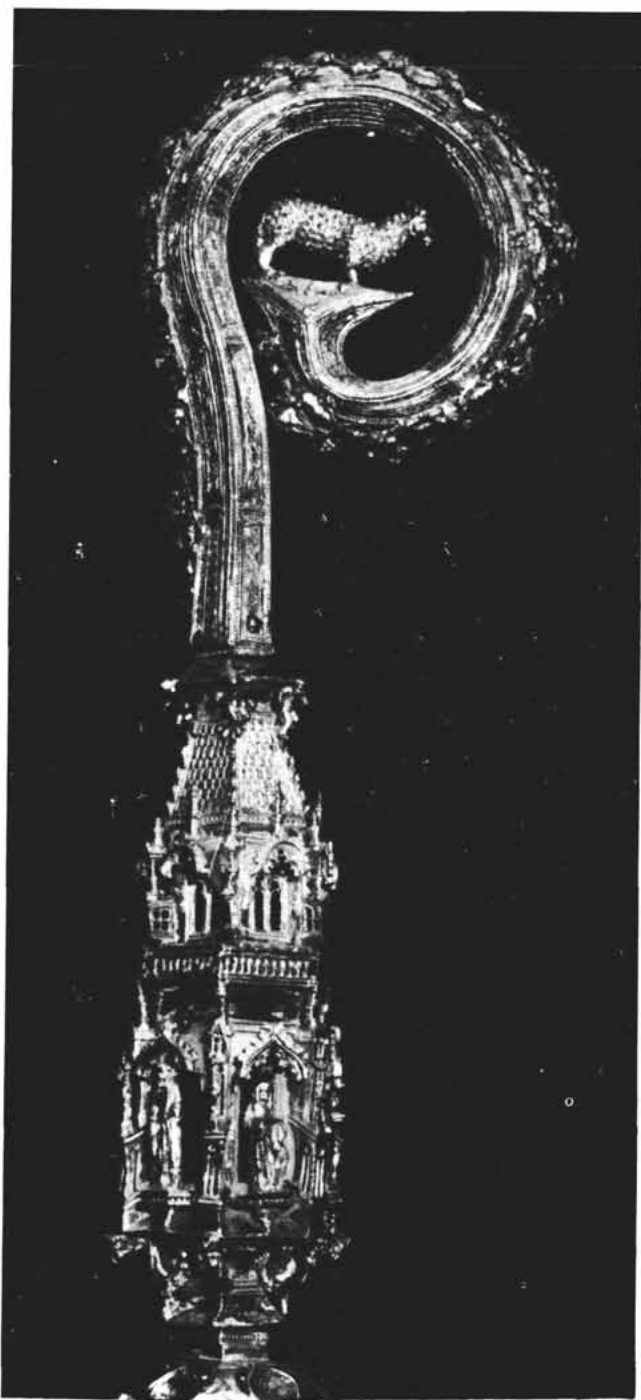
LES LATINISTES-HUMANISTES ENTRE LE XVe ET LE XVIe SIÈCLE

Résumé

A la suite de nombreuses circonstances défavorables, surtout à cause de fait qu'une grande partie de l'intérieur du pays fut transformée en un champ de bataille permanent ou occupée par les Turcs, l'humanisme chez les Croates, un des plus vieux et des plus durables dans toute l'Europe (du XVe au XVIIe s.), ne se développa que dans certains milieux du littoral adriatique plus prospères et à l'abri des différents accidents (Zadar, Šibenik, Trogir, Split, Dubrovnik, Kotor, l'Istrie, les îles et les parties nord-ouest de la Croatie avec Zagreb). Cependant étant donné les conditions très médiocres dans le pays (l'inexistence de cours Renaissance de souverains, d'écoles supérieures et d'universités etc.) un grand nombre de nos humanistes de tous ces centres aussi quitte le pays et part à l'étranger où ils ont déployé une grande activité intellectuelle de différent caractère dans toute l'Europe (Hongrie, Italie, Allemagne, France, Pologne etc.).

C'est entre le XVe et le XVIe siècle, à l'époque entre la bataille de Krbavsko polje (1493) et celle de Mohač (1526), que la situation devint critique quand, pour les raisons citées, eut lieu en Croatie une des émigrations des plus nombreuses de ses intellectuels. Malgré tout à la même époque l'humanisme croate atteint son apogée dans un nombre considérable des créations littéraires d'après les critères européens (Marulić, Česmički, Jakov Bunić, Ilija et Ludovik Crijević, Antun Vrančić et beaucoup d'autres).

Internationale, quant à la langue et pour la plupart quant aux thèmes, la littérature des latinistes croates, surtout de l'époque de l'humanisme, révèle aussi une spécificité remarquable: c'est la profonde conscience nationale d'un grand nombre des créateurs qui se manifesta de toute évidence dans l'engagement scrupuleux dans toutes les actions entreprises contre les Turcs, ce qui est une des raisons pourquoi nous traitons cette littérature dans la patrie ainsi que celle qui a été diffusée dans le monde, non pas seulement comme une partie respectable de la littérature européenne universelle, mais aussi comme une partie intégrale de la littérature croate.

Gornji dio kasnogotičkog pastorala (pastirski štap) posljednjega krbavskoga biskupa Kristofora (†1499), srebro pozlačeno, rad venecijanskog zlatara iz druge pol. XV. st., Riznica sakralne baštine Senj, br. 61, snimio S. Ulrich